

РОЗДІЛ І. ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

УДК 80.165.744

Василь Кремень,
м. Київ

ЛЮДИНА В СУПЕРЕЧНОСТЯХ «ВІДКРИТОГО» СВІТУ

В статье рассматривается проблема человека в условиях цивилизации, характерными чертами которой выступают самоорганизация и саморазвитие. Определяющим требованием современности выступает креативное мышление, формирование которого принадлежит образованию.

Ключевые слова: образование, творчество, синергетика, мышление, саморазвитие.

In article the problem of human in the conditions of civilization, characterized by self-organization and self-development. Determining the requirements of the modernity advocates creative thinking, the formation of which belongs to education.

Key words: education, creativity, synergy, thinking, self-development.

Сучасна цивілізація входить в епоху особливого типу прогресу, специфіка якого полягає в значному посиленні нового джерела розвитку. Його сутність – в нових технологіях виробництва і генеруванні знань, обробки інформації та символічної комунікації. Виникає нова антропосоціальна структура, обумовлена становленням нового способу розвитку людської цивілізації, яку називають *техногенною*. Її характерні риси – самоорганізація, саморозвиток і креативне мислення.

Ця обставина стимулює інноваційний вектор розвитку соціуму, в якому визначальне місце повинні займати освіта і наука. Адже ствердження постіндустріального суспільства принесло в науку, культуру і свідомість людини *нове* розуміння реальності. На відміну від попереднього, класичного підходу історія природи нашої планети і соціокультурної еволюції постає *не лінійною, впорядкованою*, а чередою криз, катастроф, соціальних заворушень, що змінюються періодами стабільного поступу. Кожна людина безпосередньо відчуває нестабільність економічного та соціального життя, породженого динамікою глобального світу.

У сучасному погляді на оточуючу дійсність зазначені явища – не скорий апокаліпсис, не кінець світу, а необхідна складова вічного саморозвитку об'єктивного світу, який

постає складною *нелінійною системою*. Процеси самоорганізації таких систем набули статусу *синергетичних*, що сьогодні в найбільшій мірі відповідає логіці розвитку соціуму, який вражає непередбачуваністю.

Самоорганізаційні процеси постіндустріального розвитку суспільства корелюють із становленням постнекласичної науки, в склад якої входить синергетика, інформатика, комплекс когнітивних наук з «мережевими» принципами відкритості, нерівноважності, самоорганізації, зворотнього зв'язку, що час від часу змінює їх ієрархію. Ця ситуація істотним чином проблематизує статус тих «фундаментальних уявлень», згідно з якими «дійсно істинними», реально існуючими, вважаються лише деякі онтологічно вихідні константи, «ідентичності», «породжуючі начала», самобутності, а все інше – вторинне і похідне – це світ штучного, сконструйованого, суб'єктивного, несправжнього, а тому неістинного, а в кінцевому рахунку надуманого та ілюзорного [1].

Ця проблема не є новою, як і культура, але виключну гостроту їй надає сучасний стрімкий розвиток інформаційних технологій. З технологічної точки зору комунікативна залученість в трансдисциплінарний і транскультурний діалог суб'єкта постнекласичної науки постає більш реальним. Однак питання про те, наскільки ця реальність стане реальністю людського буття, суто технологічно не вирішується. В цьому випадку постає проблема духовної свободи і відповідальності людини, що актуалізує проблему освіти.

Така некласична наука відкрита діалогу з сучасною культурою, частиною якої вона одночасно є. Маючи справу з істиною, її пошуком в нелінійному світі, зі світом, який цією наукою відкритий і одночасно з її допомогою був створений «розвитком сучасної техногенної цивілізації з світом фундаментальної нестабільності, світом взаємопереходів порядку і хаосу, постнекласична наука в цій своїй новій синергетичній якості покликана формувати нового відповідального трансдисциплінарного суб'єкта. Відповідального перед істиною і відкритого для діалогу з трансцендентальним суб'єктом духовної культури – як образу людини, яка несе відповідальність за істину людського буття в динамічному світі» [1]. в цьому полягає *відкритість* як постіндустріального соціуму, так і постнекласичної науки до соціокультурних цінностей, цілям освіти і навчального процесу.

Ніхто не буде заперечувати, що однією з більш характерних рис сучасного соціального життя є *нестабільність*, що відтворюється як на рівні існуючих соціополітичних практик, так і в сфері духовно-культурного існування. З точки зору традиційного підходу ця риса суспільного життя оцінюється негативно. Однак для кожного, хто може вдумливо поглянути на історію, впевниться, що людина і суспільство завжди і скрізь існують в умовах нестабільності [4]. Розумна, мисляча особистість неминуче усвідомлює тимчасовість, тобто нестабільність будь-якого стану, в тому числі і такого, «вічність» якого не підлягала, здавалось би, ніяким сумнівам.

Разом з тим, в різних частинах і пунктах соціокультурного буття нестабільність, перевищивши певну точку граничної «критичної маси», перетворюється в аномалію,

перешкоду, що заважає розгортанню «нормального» життя. В такі періоди загострюється «туга за спокоєм», «за стабільністю». Вона знаходить оформлення у відповідних світоглядно-ідеологічних концепціях, у закликах до «стабільного» розвитку, наприклад, до «мирного співіснування». Проте подібні заклики не знаходять тепер підтримки навіть в суспільстві, яке «втомилосся» від нестабільності.

Справа в природі самої людини, яка в своєму постійному прагненні до кращого, до збільшення реалізації бажань та амбіцій в матеріальному, соціальному, політичному аспектах життя, не хоче змінювати «нестабільність» на «стабільність», яка може надовго «законсервувати» її надії, сподівання, очікування. Тим більше, що сьогодні починає формуватися нове розуміння невизначеності, якої не потрібно, – зазначає Е. Морен, – «боятися», оскільки ми живемо в епоху змін, коли цінності є «двозначними і все в світі взаємопов'язано». Тому «нам не потрібно бути ні реалістом в тривіальному сенсі (адаптуватися до безпосереднього і найближчого оточення), ні ірреалістом в тривіальному сенсі (ухилитися від примусів реальності). Нам потрібно бути реалістом в складному сенсі, тобто розуміти невизначеність реального, допускаючи, що в реальному можливо існує ще й невидиме» [5]. Сказане переконує в тому, що розуміння сучасного невизначеного світу показує його привабливість, особливого для допитливого, пошукового, творчого розуму, що завжди виходить за межі «стабільності», рівноваги, міри.

Таким чином, реалії сучасного суспільства свідчать про необхідність використання знань сучасної синергетики для подолання «страху» перед невизначеністю («нестабільністю») в ситуації соціального самовизначення. Невизначеність – не лише факт соціального та економічного буття, але й важлива психологічна проблема, що впливає на екзистенційні переживання людини. Нерішучості та невпевненості кожного дня надають засоби масової інформації, повідомляючи про природні катастрофи, соціальні катаклізми, революції, контрреволюції, фінансові кризи, дефолти і багато чого іншого, що спонукає депресію, втрату волі, байдужість, розгубленість.

Звернення до синергетики означає не «арифметичне» приєднання до існуючого в людині знання про те, як протистояти тим чи іншим негараздам. Роль синергетичного підходу полягає у ствердженні людиною себе як особистості, у внутрішньому зростанні, самоорганізації. Що можливо при умові демократичної системи соціального управління, що є джерелом креативності. «Не пов'язана із жорсткими рамками контролю діяльність особистості набуває творчого характеру, вона вибудовує гнучкі структури, що мають потребу в інноваційних, креативних особистостях» [2], – зазначають відомі розробники теорії синергетики Е. Князева та С. Курдюмов.

Зазначені особливості мають безпосереднє відношення до освіти, головна мета якої – творення людини, здатної протистояти викликам ХХІ століття. В цьому випадку потрібно виходити з того, що незважаючи на все більші й більші ускладнення і суперечності, життя залишається вищою цінністю для людини. Разом з тим «життя є пізнання» (К. Лоренц), а навчитися жити – означає «навчитися вчитися». Тим більше сьогодні, коли «мережеве суспільство», «світ Інтернету» в багатьох випадках «розмиває»

внутрішній світ особистості, її ціннісні опори, нівелює переваги мудрості і культури по відношенню до інформації.

Таким чином, для розбудови «суспільства знань» більш продуктивним є синергетичний підхід, на основі якого формується новий стиль мислення і знання. Синергетичне знання, орієнтоване на вирішення нових освітніх проблем, стає методом пошукової діяльності. На основі цього знання можна вибудовувати моделі очікування і прогнози про характер протікання соціальних та культурних процесів, про місце в них людини. Зокрема, її місце в системі цінностей, що не можуть бути нав'язані, їх потрібно *вибирати*. Адже цінності, на відміну від знань, *особистісні*, вони множинні та альтернативні. Це *істина* може бути об'єктивною, а *цінність* завжди суб'єктивна, оскільки сприймається не лише розумом і пам'яттю, а й відчуттями, душею, серцем [3].

Перспективність синергетики в тому, що вона виходить за межі вузькоспеціальних застосувань, загальних теоретичних моделей, особливо складних. У відповідності з принципами синергетики може моделюватися життя людини, адже *синергетичне знання* може бути зрозуміле і розгорнуте як *синергетика життя*, і може стати частиною світогляду, ціннісного світу особистості. У цьому контексті синергетика відкриває нові теоретичні можливості для філософії людиноцентризму, що стверджує пріоритет смислового буття людини.

Таким чином, особливості унеобходнюють використання синергетики в освіті. Мова йде про: *синергетичну освіту, синергетичну педагогіку*, розповсюдження синергетичних знань, вивчення відкритих синергетикою законів самоорганізації складних систем, до яких належить освіта, як соціальний інститут, а також про синергетичні способи організації процесу навчання і виховання. В першому випадку *синергетика виступає як зміст освіти, а в другому – як її метод*.

Використані літературні джерела

1. Аршинов В. И., Буров В. А., Гордин П. М. Становление субъекта постнеклассической науки и образования // Синергетическая парадигма. Синергетика образования. – М.: Прогресс-Традиция, 2007. – С. 114–136.
2. Князева Е. Н., Курдюмов С. П. Основание синергетики. Человек, конструирующий себя и свое будущее. – М.: КомКнига, 2007. – 232 с.
3. Кремень В. Г., Ільїн В. В. Синергетика в освіті: контекст людиноцентризму. – К.: Педагогічна думка, 2012. – 368 с.
4. Мелехова О. П. Человек в нестабильном мире // Синергетическая парадигма. Человек в условиях нестабильности. – М.: Прогресс-Традиция, 2003. – С. 254–265.
5. Морен Э. Образование будущего: семь неотложных задач // Синергетическая парадигма. Синергетика образования.. – М.: Прогресс-Традиция, 2007. – С. 24–96.